

EGRY GÁBOR

Egy kataklizma áldozatai

Orosz menekültek a Balkánon 1922-ben

Az első világháború nem csupán a világ politikai térképét rendezte át gyökeres módon. A háború társadalmi hatásai közül a legfontosabb éppen a társadalom teljes körű mozgósítása volt, ami azt is jelentette, hogy a hadviselés sokszor traumatikus következményeit minden korábbinál többen érezték a mindennapjaikban. Az állami szociális rendszerek ugyan sokszor képesek voltak az érintettek (hadirokkantak, árvák és özvegyek) segítségére sietni,¹ de mi történt azokkal, akik nem számíthatnak az államra? Akár azért, mert idegen megszállás alatt éltek, akár mert az állam egyszerűen összeomlott a fejük felett, vagy menekülniük kellett az események elől.

A választ a humanitárius intézmények működésének korábban elképzelhetetlen kiterjesztése jelentette. Az eredetileg egyéni jótékonykodáson alapuló humanitarizmus szervezett formát a 19. század közepén öltött, az 1859-ben alapított Vöröskereszt nem maradt egyedül a szervezett jótékonykodás területén. Az első világháborúban aztán tovább fokozódott a segélyszervezetek burjánzása, Európa számára a legfontosabbnak a megszállt Belgium ellátását felvállaló Commission for Relief in Belgium bizonyult, nem utolsósorban mert vezetője, a későbbi amerikai

¹ Lásd például Tara ZAHRA: *Kidnapped Souls. National Indifference and the Battle for Children in the Bohemian Lands, 1900–1948*. Cornell University Press, Ithaca–London, 2008; Natalie STEGMANN: *Kriegsdeutungen – Staatsgründungen – Sozialpolitik. Der Helden- und Opferdiskurs in der Tschechoslowakei, 1918–1948*. München, Oldenbourg-Verlag, 2010.

elnök, Herbert Hoover 1917-ben az amerikai kormányzati támogatással megalakult American Relief Administration (ARA) vezetője lett.²

Az ARA tevékenysége azonban messze túlmutatott a Belgiumban kialakított, önmagában is tiszteletre méltó segélyszervezeten. Eredeti célja a háborús pusztítástól sújtott európai szövetségesek megsegítése volt, az Egyesült Államok kongresszusa csak úgy biztosított forrást a szervezetnek, hogy az nem költhető a volt központi hatalmak országaira, habár Hoover és az ARA képviselői hamar felismerték, hogy a legyőzötteknek nyújtott hasonló támogatás nélkül erőfeszítéseik nem sok eredményre vezethetnek. Holott a fenyegető éhezés elhárítását, a betegségek terjedésének és a középosztály anyagi leromlásának megállítását (például az értelmiség ellátását megfelelő ruhával) a bolsevik radikalizálódás legfontosabb ellenszerének is tekintették. Végül az ARA – Wilson elnök asszisztálásával, aki saját elnöki keretéből folyósított erre a célra ötmillió dollárt, és némi jogi trükközéssel, az ARA üzleti bevételeinek felhasználásával – képes volt kiterjeszteni a működését egész Közép- és Kelet-Európára.³ Tevékenysége végül olyan sikeres volt, hogy 1921-ben még a szovjet vezetés is rászánta magát az ARA meghívására a tomboló éhínség felszámolása érdekében.⁴

A háború végén az ARA vezetői arra számítottak, hogy a segélyezés egy-két évig tart, majd a megerősödő államok gond nélkül átveszik a lakosság ellátásának a feladatát, illetve a helyreálló világkereskedelem feleslegessé teszi a hasonló szer-

² A belgiumi segélyszervezetre lásd Johan van den HERTOEG: *The Commission for Relief in Belgium and the Political Diplomatic History of the First World War. Diplomacy & Statecraft*, 2010/4. 593–613.; Tracy B. KITTREDGE: *The History of the Commission for Relief in Belgium 1914–1917*. H. n., é. n. [1918]; Bruno CABANES: *The Great War and the Origins of Humanitarianism 1918–1924*. Cambridge University Press, Cambridge, 2014. 189–247.

³ Franz ADELGASSER: *America Individualism Abroad. Herbert Hoover, die American Relief Administration und Österreich 1919–1923*. VWGÖ, Wien, 1993, 7–49.; Matthew Lloyd ADAMS: Herbert Hoover and the Organization of the American Relief Effort in Poland (1919–1923), *European Journal of American Studies* [Online], 2009/2. URL: <http://ejas.revues.org/7627>; DOI: 10.4000/ejas.7627 (letöltve 2016. augusztus 27.)

⁴ Bruno CABANES: i. m.

vezeteket. Ezek a várakozások még a valóban konszolidálódó utódállamokban (például Csehszlovákiában) sem váltak valóra, nem is szólva a krónikusan instabil régiókról, mint a volt cári Oroszország európai periferiái, vagy a megcsönkített Oszmán Birodalom utódállamai. 1920–1921-től pedig ez a két régió össze is ért – Konstantinápolyban.

Menekültek keresztútja

Az Oszmán Birodalom azok közé a birodalmak közé tartozott, amelyek összeomlottak saját háborús erőfeszítéseik súlya alatt. A győztes antant országainak versengő stratégiai megfontolásai azonban nem engedték, hogy a birodalmat formálisan is felszámolják, és egy független török állam jöjjön létre, helyette a sèvres-i békében lényegében protektorátussá fokozták le. Elvesztette európai területeit, Kis-Ázsia égei-tengeri partvidékének jelentős részét Izmir (görögül Szmirna) városa körül, a brit és francia uralom vagy protektorátus alá került arab tartományait, és a függetlenné vált örmény és kurd területeket is. A tengerszorosok ismét nemzetközi ellenőrzés alá kerültek, ahogy a főváros, Isztambul (Konstantinápoly) is. A birodalomnak legfeljebb gúnyral nevezhető államalakulat ügyeit alapvetően a győztesek megbízottjai intézték, VI. Mohamed szultán és kormánya nem sok vizet zavart. Annál kevésbé lehettek befolyással a dolgok menetére, mivel Musztafa Kemál (a későbbi Atatürk) vezetésével már 1920-ban ellenkormány jött létre Ankarában.

1920 őszén az ankarai kormány csapatai legyőzték Örményországot (maradványa hamarosan szovjet tagköztársaság lett), és ugyanekkor jelentek meg nagy tömegben az orosz polgárháború menekültjei is. Vrangel tábornok, aki a Krím-félszigeten berendezkedett fehér csapatok utolsó parancsnoka volt, novemberben végrehajtotta hadserege evakuálását Konstantinápolyba és Bulgáriába. (Az utóbbi országba 1921-ben több mint 21 000

orosz menekült érkezett).⁵ Konstantinápolyban ekkor már örmény menekültek sokasága (mintegy 40 000 fő) keresett kiutat az 1915-ös népirtás, a néhány hónapig francia uralom alatt állott Kilikia (Kis-Örményország) török megszállása és a független Örményország megszűnésének traumájából, és a következő két évben ide menekültek azok a görögök is, akik a görög–török háború atrocitásai miatt kerestek menedéket.⁶

1922 nyarára a menekültek jelenléte nemcsak a város ellátását tette egyre nehezebbé, hanem veszélyeztetni látszott a balkáni államok konszolidációját is. A menekült orosz fehérkatonaság nehezen kontrollálható fegyveres erőt jelentett, amelyet a civil életbe is vissza kellett vezetni. A feladatra számos nemzetközi, illetve brit segély- és jótékonyági szervezet vállalkozott, köztük az ARA is. A város kiürítése csak széles körű összefogással tűnt megvalósíthatónak. A menekülteknek befogadó országra volt szükségük, illetve arra, hogy beilleszkedjenek a munkaerőpiacra. Az átmenet idején azonban valakinek nemcsak anyagi forrásokat kellett biztosítani az ellátásukhoz, hanem megszervezni az ételmezést, a szállást, az iskoláztatást is, és leküzdeni a fogadó társadalom ellenérzéseit.

Az alább közölt dokumentumok bepillantást engednek a probléma megoldását szolgáló bonyolult manőverezésbe. Az ARA – részben széles körű tapasztalatai, részben általános elfogadottsága és nyomásgyakorló képessége miatt – alkalmasnak tűnt arra, hogy összefogja ezt a tevékenységet. Forrásai azonban minderre alig voltak, ezért szüksége volt állami támogatásra és más szervezetek közreműködésére is. Mindez a Népszövetség égisze alatt történhetett, miként az orosz éhínség enyhítésére irányuló erőfeszítések is, miközben az egyes álla-

⁵ KRÁNITZ Péter Pál: Orosz és örmény menekültek és a menekültügy az I. világháborút követően Kelet-Európában, különös tekintettel Magyarországra. *Világtörténet*, 215/3. 461–483., 471.

⁶ KRÁNITZ Péter Pál: i. m. 467.; LAKATOS Judit: Az orosz menekültek ügye a Nemzetek Szövetségében (1920-as évek). In: *Az orosz „fehérgárdista” emigráció Magyarországon (1918–1945)*. Szerk.: HALÁSZ Iván. BCE Nemzetközi Migrációs és Integrációs Karközi Kutatóközpont, Budapest–Esztergom, 2011. 34–50. A görög–török háború legvéresebb fejleményeire Ízmirben (Szmirna) került sor, előbb a görögök bevonulásakor, 1919-ben, majd a város török megszállása alkalmával, 1922 szeptemberében.

mok és magánérdekeltségek saját érdekeiket is aktívan képviselték, és keresték az előnyös üzleti lehetőségeket.

Az ARA prágai kirendeltsége nemcsak a segélyszervezet legközelebbi működő központja volt, hanem ez az iroda foglalkozott az orosz menekültekkel is, hiszen Prága az emigráció kedvelt célpontja volt. A prágai iroda körükben kifejezetten aktívan gyűjtött adományokat, és szoros kapcsolatban maradt az oroszországi terepen dolgozó tisztviselőkkel, valamint a jótékony társszervezetekkel. Ugyanakkor az ARA politikai befolyása, nem utolsósorban Hoover személye miatt, jóval nagyobb lehetett, mint a többi szervezeté, ezért vezetői a siker esélyével vethették fel a problémát a diplomaták és politikusok előtt.

Az orosz menekültek ügye azonban nem oldódott meg egy csapásra. Kemal pasa csapatai ugyan csak 1923 októberében vonultak be Konstantinápolyba, miután az 1923-as lausanne-i béke helyreállította az ország szuverenitását lényegében a mai területe felett. A menekültek elhelyezése viszont sokkal nehezebbnek bizonyult, mint azt akár az ARA, akár a többi szervezet remélte, és helyzetüket súlyosbította, hogy a görög–török lakosságcsere keretében immár nem tízezrek, hanem milliók elköltöztetéséről kellett gondoskodni. Az orosz menekültek problémája emellett szükségszerűen háttérbe szorult, miközben beilleszkedésük a befogadó országokban csak lassan haladt.

*

Az alább közölt dokumentumok (lelőhelyük a Hoover Institution and Archives, Stanford, California, American Relief Administration European Operation Collections, box 58. folder 1. mikrofilm 90. tekercs) az evakuálásra irányuló erőfeszítésekbe engednek betekintést. Egy összefoglaló jelentés bemutatja a menekültek nehézségeit a Balkánon, az erősödő ellenérzést és tervezett szétosztásuk akadályait. A többi dokumentum a Népszövetség anyagi és politikai támogatásának megszerzésére irányuló erőfeszítéseket világítja meg. Kutatásaimat a Magyar Fulbright Bizottság Fulbright kutatói ösztöndíja tette lehetővé.

A dokumentumokat magam fordítottam, a magyar helyesírás szabályai szerint közlöm, azokat a személyneveket, amelyeknek nincs közkeletű magyar alakjuk az eredeti formában hagytam meg, a földrajzi nevek magyar alakját használtam.

* * *

Prága Londonnak 13. sz.

Walter Lyman Brown⁷ Úr
American Relief Administration
London

Orosz menekültek Konstantinápolyban

Kiegészítés az április 6-án kelt konstantinápolyi jelentéshez!^a

Kedves Brown Úr!

Hivatkozva Gray 199. számú táviratára és Pink 645.⁸ számú válaszomra: lásd Pink 651^b

Elengedhetetlennek találtam, hogy Belgrádban végre kapcsolatba lépjek Proctor⁹ (sic!) ezredessel, mivel éppen útnak indult volna Svájcba. Ennek megfelelően a Bristol tenger-

⁷ Walter Lyman Brown (?-?): Hoover egyik közvetlen munkatársa, a Commission for Relief in Belgium, majd az ARA európai ügyeinek vezetője, az orosz segélyakció lebonyolítója.

^a kézírással

⁸ Az ARA üzenetváltásában a táviratokat tartalmuk, feladójuk, címzettjük és céljuk alapján különböző színekkel és számokkal jelölték, számozásuk minden naptári évben újrakezdődött (gray: szürke, pink: rózsaszín).

^b kézírással

⁹ James Proctor (?-?): ezredes, új-zélandi katonatiszt, Fridtjof Nansen, a Népszövetség menekültügyi főbiztosának konstantinápolyi menekültekért felelős helyettese, egyúttal az antant felügyelete alatt működő Ottomán Bank tisztviselője is.

gyot¹⁰ képviselő Davis őrnagy társaságában hétfőn felkerestem Proctor ezredest, aki útközben, vasúti csatlakozásra várva, megállt Szófiában is, hogy szemügyre vegye az ottani orosz menekültek helyzetét. Becslés szerint mintegy 35 000 orosz menekült lehet Bulgáriában, közülük 15 000 Vrangel¹¹ hadseregéből. A bolgár kormány¹² jelentős összeggel támogatta az ellátásukat, legutóbb 2 000 000 levával.

A bolgárok mély rokonszenvet éreznek az oroszok iránt, és kezdetben tárt karokkal fogadták őket. Mostanra azonban megerősödött az érzés, hogy a menekültek gazdasági és politikai fenyegetést jelentenek. Sokan tartanak Vrangel haderejétől, mely, úgy tűnik, még mindig képes a szervezettségét megtartani. Másfelől azt is hallottam, hogy a bolsevikok szándékosan keltettek bizalmatlanságot. Az amerikai követ Mr. Wilson¹³ pesszimista. Úgy véli, hiba a gyenge bolgár kormány részéről, hogy a Bulgáriával szemben megfogalmazott jóvátételi követelések ellenére továbbra is támogatja a menekülteket. Emellett úgy gondolja, hogy az oroszok egyre demoralizáltabbak, és nem igazán akarnak dolgozni sem. Súlyos kérdésnek tűnik, vajon Bulgária képes lesz-e felvenni még több orosz, és biztos, hogy csak akkor lehet sikeres a kísérlet, ha a Népszövetség¹⁴ támogatást nyújt ehhez.

¹⁰ Mark Lambert Bristol (1868–1939): ellentengernagy, a Törökországba vezényelt amerikai tengerészeti egységek parancsnoka, az Egyesült Államok törökországi főbiztosa.

¹¹ Pjotr Nyikolajevics Vrangel (1878–1928): orosz katonatiszt, tábornok. 1918-ban csatlakozik a fehérekhez, majd 1920-ban a Krím-félszigeten rekedt csapatok parancsnoka. 1920 novemberében hadseregét evakuálják.

¹² Alekszandar Sztambolijcski parasztpárti politikus baloldali kormánya, amelyik fenyegetést látott Vrangel hadseregében.

¹³ Charles S. Wilson (1873–1947): amerikai diplomata. 1919-től ügyvivő a szófiai követségen, 1921. október 8-tól követ, később romániai és jugoszláviai követ.

¹⁴ Népszövetség, hivatalosan a Nemzetek Szövetsége, az első világháború végén Genf székhellyel létrehozott, az ENSZ elődjének tekinthető nemzetközi szervezet. Feladata a béke megőrzése, az államok közti viták békés rendezése, humanitárius segítség és a kisebbségek védelme.

Thomas Whittemore¹⁵ professzor, az Amerikai Bizottság az Orosz Ifjúság Megmentésére és Oktatására¹⁶ képviselőjének társaságában megvizsgáltam az intézetet, ahol mintegy nyolcvan diák tartózkodik. Ezek életkora az általános iskolástól az egyetemistáig terjed. Noha elmondhatatlanul jobb helyzetben vannak, mint a Konstantinápolyban élő menekültek, körülményeik mégis nagyon nehezek. Noha barakkokat bocsátottak a rendelkezésükre, sokszor akár húsz embernek kell osztoznia egy nyolc főre szánt szobán. A diákok mellett még 1500 orosz gyereket élelmez a Nemzetközi Vöröskereszt (valójában a Save the Children Fund¹⁷). Úgy hallottam, hogy a készletek legnagyobb része május 1-jéig kimerül. Noha a szófiai kilátások, mint tapasztaltam, nem igazán biztatók a menekültek jólétét illetően, hangsúlyozni kell, hogy bármi jobbnak tűnik, mint azok a körülmények, amelyekkel Konstantinápolyban szembesülnek. Hétfőn az egész helyzetet áttekintettem Proctor ezredessel. Mint távirataimban kifejtettem, Proctor ezredes a Birodalmi Ottomán Bank¹⁸ tisztviselője Konstantinápolyban, és önkéntesen vette át mintegy tízezer orosz élelmezését, amikor az Amerikai Vöröskereszt távozott. Sir Samuel Hoare¹⁹ januári konstantinápolyi látogatásának eredményeként a Népszövetség egy irodát nyitott a menekültek szervezett elszállítására. A Népszövetség

¹⁵ Thomas Whittemore (1871–1950): bizantinológus és filantróp. Az első világháború idején menekültekkel foglalkozik Oroszországban, majd a Russian Relief Commission tagja. Elnöke az American Commission for the Rescue and Education of Russian Youth szervezetnek (Whittemore-bizottság). Később Kemal Atatürkhöz fűződő baráti viszonya révén engedélyt kap a Hagia Sofia restaurálásának megkezdésére.

¹⁶ American Commission for the Rescue and Education of Russian Youth.

¹⁷ Save the Children Fund: ma is működő, Londonban 1919-ben alapított szervezet az osztrák és német gyerekek segélyezésére. Működését fokozatosan terjesztette ki további területekre.

¹⁸ Ottomán Bank: 1856-ban brit és francia tőkével alapított bank. 1875-től az Oszmán Birodalom jegybankjának szerepét is betölti, az első világháború alatt oszmán állami ellenőrzés alá vonják. 2001-ben beolvad a Garanti Bankba.

¹⁹ Samuel Hoare (1880–1959): brit konzervatív politikus, hírszerző, külügyminiszter 1935-ben. Az első világháború idején a hírszerzés munkatársa, parlamenti képviselő.

Proctor ezredest jelölte ki helyettes főbiztosnak erre a feladatra a Közel-Keletre kiterjedő hatáskörrel.

Proctor ezredes elmondta, hogy londoni utazása eredményeként a brit kormány beleegyezett abba, hogy 10 000 fonttal támogassa az oroszok evakuálását Konstantinápoly környékéről, amennyiben a Népszövetség többi tagja is hozzájárul 20 000 fonttal. Határozottan bízik benne, hogy elfogadják a javaslatot. Elmondtam a véleményem a helyzetről, és azt is, hogy addig nem érzem igazolhatónak, hogy az ARA részvételét javasoljam, amíg nincs pontosan tisztázva, mi a feladatunk, és ebben nem osztoznak a szövetséges államok vagy a Népszövetség is.

Teljes mértékben egyetértett ezzel az állásponttal, és hangsúlyozta azokat a nehézségeket, amelyekkel akkor szembesült, amikor saját szervezetét próbálta működtetni, míg elismerésre és egy formalizált terv elfogadására várt az érdekelt kormányok részéről. Nagyon szeretné, ha Ön beszélne Sir Samuel Hoare-ral, aki – ha jól értem – a Képviselőház külügyi bizottságát képviseli és a Népszövetség orosz menekültekért felelős főbiztosát. Úgy véli, ha Ön felajánlaná, hogy ellátjuk a konstantinápolyi orosz menekülteket az általam javasoltaknak megfelelően, akkor a Népszövetség kétségtelenül finanszírozná az elszállításukat. Ha ez az egyezés létrejönne, Proctor ezredes boldogan átadná az általa vezetett szervezet, vagyis a Constantinople Relief Fund irányítását a felhalmozott élelmiszerrel együtt. Így az erőfeszítéseit az evakuálásnak szentelhetné, pontosabban a menekültek fogadásának különböző szláv országokban. Úgy véli, ez nem könnyű feladat, mivel Szerbiának, Bulgáriához hasonlóan, kezd elege lenni.

A szerb kormány²⁰ (sic!) most mintegy 50 000 menekültet támogat havi 6 000 000 dinár költséggel. Úgy tűnik, a szerbek nem fogadnak több menekültet, hacsak az ellátásukat nem biztosítják külső forrásból. Noha vannak bizonyos zavaró tényezők, Vrangel hadserege vagy a bolsevik propaganda, az igazi gond mégis gazdasági jellegű. Proctor ezredes reméli, hogy olyan engedményeket kaphat a bolgároktól és szerbektől, ami

²⁰ Nikola Pašić radikális párti politikus kormánya.

lehetővé tenné az oroszok foglalkoztatását. Erre vonatkozóan az amerikai követ, Mr. Dodge²¹ és amerikai konzulunk beszéltek a koncesszióról, amelyet az American Foundation Corporation javasolt egy Belgrádtól az Adriáig vezető vasútvonal-építésre. Elfogadásának nagy az esélye, és ha sikerül, az orosz munkacsoport számára jelentős tér nyílik. Sajnos ez hónapokba telik, ezért ugyanazzal az érzéssel hagytam el Belgrádot, mint Szófiát: az orosz menekültek közeli kilátásai nem túl biztatók.

Prágába visszatérve azonnal kapcsolatba léptem a cseh (sic!) külügyminisztérium orosz osztályával. Dr. Broz egyértelműen kijelentette, hogy a csehek elérték a teljesítőképességük határát az orosz menekültek segélyezésében, és nem tudnak többet befogadni, hacsak nem kapnak külső támogatást. Jelenleg 25 000 orosz menekült van Csehszlovákiában, és ebből 10 000 tekinthető értelmiséginek. A kormány havonta 3,5 millió koronát költ a megsegítésükre. Csak Prágában 3000 diák és tanár kap segélyt. A kormánynak nem származik politikai problémája a jelenlétükből, csak gazdasági jellegű. Nőtt a munkanélküliség, ezért a csehek nem fogadnak be több munkást, csak értelmiségit, és ezeknek is rendelkezniük kell kétéves létfenntartásra elegendő forrással vagy ezt lehetővé tevő megállapodásokkal! Szerbia gyakorlatilag ugyanezt a politikát vezette be, és ezt várom Bulgáriában is.

Tekintettel arra, hogy Konstantinápolyban legalább 7000 menekült tartózkodik az értelmiség köréből, (Davis őrnagy becslése szerint) legalább 1 000 000 millió dollárba kerülne a létfenntartásuk egy évben! És mi lesz az 5000 munkással és a hadirokkantakkal! Nyilvánvaló, hogy a problémát azonnal sehogy sem lehet megoldani.

Összefoglalásképp:

A Népszövetség Orosz Menekültek Evakuálásért Felelős Bizottsága – Proctor ezredes helyettes főbiztos – az egyetlen szervezett intézmény Konstantinápolyban, amelyik a menekül-

²¹ Henry Percival Dodge (1870–1936): amerikai karrierdiplomata, 1919-től követ a Szerb-Horvát-Szlovén Királyságban.

tek elszállításával és szláv országokban történő befogadásával foglalkozik. Jelenleg nincs nagy hatásköre, se forrásai, de a helyzet javul.

Proctor ezredes sürgette Sir Samuel Hoare-t, hogy beszéljen Önnel azért, hogy amennyiben a Népszövetség elfogadja a britek 10 000 fontos ajánlatát, és kiegészíti 20 000 fonttal, akkor a kiürítés alatt az ARA gondoskodjon a Konstantinápolyban tartózkodó menekültek ellátásáról. Ebben az esetben átadja a Constantinople Relief Fund irányítását és készleteit.

Ebben az esetben Proctor ezredes minden erejét a szlávokkal folytatott tárgyalásokra fordítja a menekültek befogadása érdekében. Mivel ez nehéz ügy, és időbe telik megoldást találni rá, reméli, hogy az ARA elvállalja a 2. pontban jelzett feltétellel az ellátásukat. Ha nem történik semmi a Balkán-államokkal a végső rendezés céljából kötendő megállapodás érdekében, akkor nagyon szerencsétlen helyzet áll elő júliusra. Másfelől, ha az ARA együttműködik a Népszövetséggel, fellépésük hatása elég lehet ennek elérésére, és közben gondoskodni fognak a menekültek ellátásáról és az elszállításukhoz szükséges összegről. Egy bizonyos számú menekültet mindenképp evakuálnak minden hónapban, éppen úgy, mint korábban.

Különösen ajánlom:

1. konzultáljon Sir Samuel Hoare-ral és Mr. Fisherrel, a Népszövetség tanácsának brit képviselőjével, és kifejezetten ajánlja fel a következőket:

- a) 15 000 menekült élelmezését Konstantinápolyban (becslésem szerint 12 000 főről van szó), és az akció befejezését legkésőbb 1922. október 1-jén, minden körülmények között; amennyiben a Népszövetség legkésőbb június 1-jével megalapítja a kezdeti 30 000 fontos alapot, és megígéri, hogy biztosítja a szükséges további összeget nem kevesebb mint 15 000 menekült elszállítására 1922. október 1-je előtt;
- b) hogy az a. pont elfogadása esetén rávesszük az Amerikai Vöröskeresztet, hogy a szükségalapjából vagy az európai gyermeksegélyezési tevékenység megszüntetéséből

- 35 000 dollárral járuljon hozzá a Bristol Szükségalaphoz²² (Amerikai Vöröskereszt Konstantinápolyi Részleg) vagy is 27 000 dollárral az általános és egyéni segélyezéshez és 6000 dollárral gyógyszervásárlásra és kórházak fenntartására. Dr. Ross Hill,²³ aki az Amerikai Vöröskereszt külkapcsolataiért felelős, éppen úton van Konstantinápolyba, Bristol tengernagy meghívására. Az amerikaiak Konstantinápolyban nem értik, hogy miért költ az Amerikai Vöröskereszt hatalmas összeget külföldi oktatási munkára, és mégis úgy tűnik, nem akar szükség-helyzetben segíteni, ami a feladata lenne. Ha az Amerikai Vöröskereszt érdeklődését mégsem keltenénk fel, akkor a Laura Soleman Rockefeller Memorial Fundhoz kellene folyamodni, bár ha jól értem a Pink 401-es táviratából, tőlük inkább az ételmezési akciókhoz remélünk támogatást;
- c) Kísérletet kellene tenni, hogy felkeltsük a Commonwealth Fund²⁴ vagy talán a Rockefeller Alapítványok érdeklődését a Whittemore-bizottság működése, vagyis az Amerikai Bizottság az Orosz Fiatalok Megmentéséért és Oktatásáért iránt. Ez a szervezet most 350 orosz gyereket és fiatalot tanít különböző országokban. További ezret szeretnének ellátni, és úgy számolnak, hogy ehhez 50 000 dollárra lenne szükségük;
- d) Amennyiben az a., b. és c. javaslatokat elfogadják, akkor az ARA kizárólagos feladata kell legyen minden ételmezési akció, és képviselőkhöz kell jutnia a Bristol Szükségsegélyező Bizottságban és a Whittemore-bizottságban csakúgy, mint a Népszövetség evakuációért felelős bizottságában. Az utóbbi esetében tudom, hogy ez csak „megfigyelői” minőségben lehetséges. Biztosítottak arról, hogy részvételünket szívesen fogadnák mindegyik bizottságban. Hozzátehetem, hogy egy alkalommal meg-

²² Bristol Disaster Fund.

²³ Dr. Albert Ross Hill (1868–1943): egyetemi tanár, a Missouri Egyetem elnöke. 1921–1923-ban az Amerikai Vöröskereszt európai biztosa.

²⁴ Commonwealth Fund: 1918-ban alapított amerikai jótékonyági alapítvány. Alapítója, Anna Harkness, a Standard Oil fő befektetőjének özvegye.

hívtak a népszövetségi bizottság ülésére, és a tagokat a lehető legeggyütműködőbbnek találtam;

- e) YMCA²⁵ és annak a szláv országokban folytatott tevékenysége támogatandó. Nagyon fontos szerepet játszanak az orosz diákok esetében. Ha további források állnának rendelkezésre számukra, akkor ezt inkább a menekülteket befogadó országokban kellene elkölteni, és nem Konstantinápolyban.

MEGJEGYZÉS: Tudni kell, hogy ha az ARA megjelenik Konstantinápolyban, akkor beolvasztja a Proctor-bizottságot, vagyis a Konstantinápolyi Segélyalapot, amit Pink 401 táviratában Bristol Nemzetközi Bizottságnak nevezett, és emellett fogja átvenni az orosz bizottság élelmezési akcióját.

Következetések:

Az ARA-nak meg kell jelennie Konstantinápolyban a fenti feltételek mellett, és legkésőbb június 1-jén megkezdeni a tevékenységét. Tudom, hogy a végleges megoldás a menekültek befogadása más országokban, de semmi esélyt nem látok rá, hogy ezt azonnal megoldjuk. Közben biztosan vészhelyzet áll elő július 1-jével, amit egy amerikai szervezetnek felkészülten kell várnia, feltéve, hogy a Népszövetség megígéri a szerepvállalását.^c A menekültek befogadását más országokban előbb-utóbb meg kell oldani, és persze mindig van remény arra, hogy visszatérhetnek a hazájukba. Feladatuk életben tartani őket, és összegyűjteni az elszállításukhoz szükséges összeget, mint egy lehetőséget.²⁶

Tájékoztatásul küldök külön iratként egy memorandumot, amelyet az Egyesült Orosz Bizottságtól²⁷ kaptam, és egyet, amelyet Sir Samuel Hoare-nak készítettek. A nekem szánt em-

²⁵ Young Men's Christian Association, nemzetközi, vallásos ifjúsági és egyetemista szervezet. 1844-ben alapítják Londonban.

^c Az eredetiben their share, a 'their' kézzel áthúzva, helyette kézírással 'its'.

²⁶ Az eredetiben: opportunity permit.

²⁷ United Russian Committee.

lékirat bizonyos adatai értelmezést kívánnak, de az Ön céljaira helyesnek tekinthetőek azok az adatok, amelyeket április 6-i jelentésemben és távirataimban adtam meg az ellátandók számáról és besorolásáról és a szükséges hajótérről.

A következőkben küldök egy levelet a Konstantinápolyban szükséges ARA szervezetről.

Őszinte híve

Arthur C. Ringland
misszióvezető

*

1922. május 20.
Prága Londonnak 55. sz.

Walter Lyman Brown Úr
American Relief Administration
Baton square 67
London S. W. 1.

Kedves Brown Úr!

Tájékoztatásul küldöm MacNaughton, a berlini YMCA munkatársa május 1-jei és 8-i levelét, egyúttal válaszomat is.

A Népszövetség Tanácsa nagyon hálás volt, amikor értesült róla, hogy a YMCA hajlandó oktatási tevékenységet folytatni az orosz menekültek körében a fogadó országokban. Ha ez megvalósul, akkor segíthet lezárni ennek a régi problémának a legsúlyosabb szakaszát. Másfelől azonban nem látom, az ARA miként tudná elvállalni a diákok élelmezését másként, mint a Konstantinápoly elhagyásakor biztosított néhány napos fejadag formájában.

Őszinte híve

Arthur C. Ringland
misszióvezető

*

Másolat

Berlin S. W. 68
Kochstrasse 8.
1922. május 1.

Arthur C. Ringland kapitány
American Relief Administration
Kinský-palota, Prága

Kedves Arthur!

Nagyon csalódott voltam, hogy nem tudtam beszélni veled múlt csütörtökön vagy pénteken, amikor Prágában voltam, mivel úgy gondolom, hogy fontos információ birtokában vagy, ami sokat segítené terveink valóra váltásában.

New Yorkból táviratot kaptunk, amelyben arra kértek, hogy azonnal vizsgáljuk meg a konstantinápolyi orosz menekültek igényét, és készítsünk tervet egy, a Balkánon felállítandó 300 fős műszaki iskolára. Egy New Yorkból mostanában érkezett levél arra utal, hogy komoly agitáció folyik a konstantinápolyi orosz menekültek evakuálásáért és azért, hogy olyan országokba kerüljenek, ahol megtermelik a költségeiket, ami nagy terhet venne le a segélyszervezetek válláról. Mr. Hubbard²⁸ szerint Washingtonban egy nem hivatalos megbeszélésen úgy tűnt, az ARA hajlana rá, hogy élelmezze egy szakiskola tanulóit, ha egy helyre gyűjtve gyakorlati oktatást kapnának, amivel aztán megkereshetik a betevőt. Mr. Hubbard beszélt Mr. Lunggal az ARA-tól, aki célzott rá, hogy erre akár sor is kerülhetne. Mr. Herter, Mr. Hoover asszisztense ugyancsak biztatta Mr. Hubbardot.

Értesültem róla, hogy Konstantinápolyban jártál, és beszélte Alexanderrel, aki számunkra vizsgálta meg a helyzetet. Mik a legutolsó ajánlások? Átveszi az ARA Konstantinápolyban az élelmezést, amíg az oroszokat elszállítják?

²⁸ Joseph Edward Hubbard (?-?): a YMCA munkatársa, korábban Kubában dolgozott.

Megkértük társamat, Mr. Bryant Ryallt,²⁹ aki az elmúlt kilenc hónapban lengyelországi munkánkat vezette, hogy utazzon Konstantinápolyba – 9-én indul Prágán át –, hogy tanulmányozza az iskola felállításának lehetőségét Bulgáriában és Szerbiában. Megfelelő helyszínt kell találnia, ahol barakkok, műhelyek állíthatók fel. Lensakov professzorral és más tanárokkal beszélve ők sürgették, hogy a szakiskolát Csehszlovákiában állítsuk fel, és rámutatott arra, hogy a kormány határozottan szimpatizál az ötlettel, az oktatók elérhetők, és a tanulók gyakorlatot is szerezhetnek a csehszlovák gyárakban és gazdaságokban. Mit gondolsz erről? Mit mutatott a vizsgálódásod? Miss Vossler-től úgy tudjuk, hogy Konstantinápolyból hazafelé tanulmányoztad az oroszok kérdését. Úgy tudjuk, Bulgária vagy Szerbia olcsóbb lenne.

Nem gondoljuk, hogy hosszabb oktatási időre lenne szükség, mert nem akarunk felsőoktatást. Saját lábukra akarjuk állítani az oroszokat, és nem eltartani meghatározatlan ideig. A professzorok, akikkel beszéltünk, rámutattak egy olyan szakiskola szükségességére, ahol megtanulják, hogyan javítsák meg a mezőgazdasági felszerelést és később a traktorok működését és használatát is.

Nyitottak vagyunk javaslatokra, és örülnénk, ha elmondanád a véleményed e tárgyban. Szeretném, ha Mr. Ryall találkozna veled Konstantinápolyba menet, ha Prágában vagy. Tulajdonképpen, ha jónak látod, elkísérem.

Mr. Colten³⁰ (sic!) éppen most jött vissza Oroszországból, én elmentem a Baltikumba, hogy találkozjam vele, egy egész hónapig távol voltam, természetesen rengeteg dolog adódott addig, amire figyelnem kell. A nagy feladat az iskola beindítása, de

²⁹ Bryant R. Ryall (1883/1884–?): a YMCA munkatársa, előbb a központi hatalmak fogolytáborában tevékenykedik, majd a háború végétől Oroszországban, 1919-ben rövid időre fogságba esik.

³⁰ Ethan Theodore Colton (1872–1953): a YMCA és az Európai Diáksegély (European Student Relief) munkatársa, Oroszországgal, Szibériával és európai orosz menekültekkel foglalkozik, a YMCA összekötője az ARA-hez. 1922-ben tér vissza oroszországi terepmunkáról.

addig ez nem lehetséges, amíg nem ismerjük az igényeket és a lehetőségeket.

Gyors válaszodban bízva maradok,

Őszinte híved:

Edgar MacNaughton

*

Másolat

YMCA

Berlin S. W. 68
Berlin
Kochstrasse 8.
1922. május 8.

Arthur C. Ringland kapitány
American Relief Administration
Kinsky-palota, Prága

Kedves Arthur!

Május 3-i leveled csak ma reggel érkezett meg, én pedig most küldtem a mellékelt táviratot. Remélem, Ryallnak lesz lehetősége találkozni veled csütörtök este³¹ vagy szerdán. Conrad Hoffmannak nincs tudomása a szakiskolára vonatkozó tervünkről, és nem tud képviselni minket Genfben. Felhatalmáztunk rá, hogy megerősítsd ezt, mivel minden arra utal, hogy fel kell állítanunk valamiféle szakiskolát, de ez csak akkor lehetséges, ha a kormányok és segélyszervezetek együttműködnek velünk. Amint május 1-jei levelemben említettem, Mr. Hubbard azt sugalmazta, hogy az ARA szívesen vállalná egy ilyen vállalkozás ellátását. Az Amerikai Vöröskeresztre is szükség lesz talán a főzőfelszerelés és esetleg a takarók és székek biztosításánál, mivel minket terhel az oktatási terv kivitelezése és adminisztrációja.

³¹ Május 9.

Remélem, valóban sikerrel jársz, minden nyomás arra irányul, hogy Bulgáriába menjünk.

A legfontosabb problémának az látszik, hogy nagyon nehéz lesz négy hónapon belül elkezdni, mivel a dolgok lassan mozdulnak, akár mennyire is sietnénk, nehéz összegyűjteni a személyzetet, gépeket stb. Attól tartok, több időre lesz szükség, mint a négy hónap, ameddig élelmezni szándékoztok a konsztantinápolyi menekülteket. Ezért a tanulók összegyűjtése kényelmetlenséget jelenthet nekünk, ha nem vagyunk felkészülve a fogadásukra.

Igen sietve maradok a tiéd,

Edgar MacNaughton

*

Másolat

1922. május 20.

Edgar MacNaughton, Esq.³²
Amerikai YMCA
Kochstrasse 8.
Berlin, C. W. 68.

Kedves Pete!

Bocsánatot kérek, ám május 8-i leveled és 18-i táviratod genfi tartózkodásom idején érkezett Prágába. Csak ma tértem vissza.

Bízom benne, hogy a Népszövetség tanácsával folytatott genfi megbeszélésünk nyomán a Népszövetség tagjai együtt 150 000 dollárt adnak az evakuálásra, ami egyenlő az ARA 100 000 és a YMCA 50 000 dolláros felajánlásával. Külön kiemeltem a YMCA

³² Esq. = esquire, a jogászt megjelölő cím rövidítése az Egyesült Államokban.

felajánlását, és ezt komoly érdeklődés fogadta, és külön értékelték.

Ami a diákok ellátására vonatkozó külön kérdéset illeti, sajnos nem tudok rá válaszolni. Londonban Mr. Brownt kell megkérdezni, még ma írok neki. A nehézséget az jelenti, hogy a fogadó országokban nem lesz ARA-szervezetünk. Prágát még ebben a hónapban bezárjuk, és nincs szervezetünk sem Bulgáriában, sem Jugoszláviában.

A kérdést tehát felküldöm Mr. Brownhoz. Közben nem tudunk mást tenni, mint várni a Népszövetség végső elhatározására; ez nem várható június 1-je előtt.

Tájékoztatni foglak a terveimről.

Őszinte híved,

Arthur C. Ringland

*

1922. május 20.

Prága Londonnak 53. sz.
Mr. Walter Lyman Brown
American Relief Administration
67. Eaton square
London, S. W. 1.

Kedves Brown Úr!

Tájékoztatni szeretném a Népszövetség tanácsának genfi megbeszéléséről, a konstantinápolyi orosz menekültekről. A tanács napirendjére május 13-án, szombaton került az ügy, én azonban az eredeti terveknek megfelelően csütörtökön érkeztem Genfbe.

Arthur Sweetser és Huntington Gilchrist urak, a Népszövetség titkárságának amerikai munkatársai előzőekenységének és érdeklődésének köszönhetően találkozhattam a tanács számos

tagjával, és Nansennel³³ is. Davis őrnagy a konstantinápolyi Bristol Bizottságtól Genfben találkozott velem, és az ülés végéig maradt is.

Szombaton, május 14-én (!)³⁴ a tanács nyilvános ülésre ült össze, és dr. Nansen jelentését követően Davis őrnaggyal lehetőségünk volt bemutatni a helyzetet. Javaslatunkra Lord Balfour³⁵ nagyon határozott beszéddel válaszolt, és Leon Bourgeois³⁶ is rokonszenvvel szólalt meg. A megbeszélés után, egész vasárnap és hétfőn, informális találkozóink voltak a tanács belga, olasz, svájci és japán tagjaival. Tudatosan tartózkodtam mindenemű lobbizástól, megelégedtem azzal, hogy egyszerűen a lehető legvilágosabbá tegyem az ARA álláspontját. Mindazonáltal az angol delegáció és az állandó titkárság amerikai tagjai nagyon határozott nyomást fejtettek ki, és a legszívélyesebb választ kapták a franciáktól, svájciaktól, belgáktól és japánoktól. Az olasz küldöttnek, Imperiali márkinak³⁷ kétségei voltak afelől, hogy kormánya tud bármit tenni; azonban mindenki azonnali fellépést sürgetett kormánya nevében, és amennyire meg tudom ítélni, a következő összegekre számíthatunk: britek 10 000 font, franciák 500 000 frank (a franciák 6 000 000 frankot különítettek el az orosz segélyakcióra, és Bourgeois úr megkérdezi, hogy jogilag lehetséges-e 500 000 frankot ebből átírányítani); Svájc 50 000 frank, Japán 30 000 jen. Nem tudom,

³³ Fridtjof Nansen (1861–1930): norvég sarkkutató, diplomata, Nobel-békedíjas. 1921-től a Népszövetség menekültügyi főbiztosa, nevéhez fűződik az ún. Nansen-útlevél, amely a hontalan menekültek számára biztosított mozgáslehetőséget.

³⁴ Elírás, május 14-e vasárnapra esett, a találkozó azonban szombaton volt.

³⁵ Arthur James Balfour (1848–1930): brit konzervatív politikus, miniszterelnök, 1916–1919 között külügyminiszter, 1922 nyarán a beteg Lord Curzon külügyminisztert helyettesíti.

³⁶ Leon Victor Auguste Bourgeois (1851–1925): francia radikális politikus, 1895–1896-ban miniszterelnök, delegátus a békekonferencián, a Népszövetség Tanácsának elnöke 1920-ig.

³⁷ Guglielmo de Francavilla Imperiali (1858–1944): olasz diplomata, politikus, nagykövet. Szolgált Berlinben, Madridban, Szentpétervárott; Konstantinápolyban nagykövet. Az olasz béke delegáció tagja, majd országa képviselője a Népszövetségnél.

mekkora összegre számíthatunk Belgiumtól, de Hymans³⁸ úr személyesen tárgyal Brüsszelben a héten. Dr. Nitobi³⁹ (sic!), a japán kormány képviselője arról tájékoztattott, hogy nehéz lenne a kormányától ígéretet kapni,⁴⁰ de amikor rámutattam, hogy az orosz menekültek közül ezren szibériai otthonukba térnének vissza, felkeltettem az érdeklődését annyira, hogy 30 000 jent kért a kormányától azzal a javaslattal, hogy a menekülteket japán hajókon szállítsák.

Azzal az érzéssel távoztam Genfből, hogy a terv sikerülni fog. Akárhogy is lesz, mindenképpen sikerült ráirányítanunk a figyelmet a konstantinápolyi helyzetre, és világossá tenni a Népszövetség felelősségét.

Csatolom a május 13-i megbeszélés jegyzőkönyvének másolatát Lord Balfour beszédével együtt, amelyre külön is felhívom a figyelmét. Ugyancsak csatolom Dr. Nansen jelentésének másolatát.

Őszinte híve,

Arthur C. Ringland
misszióvezető

³⁸ Paul Hymans (1865–1941): belga liberális politikus, országa képviselője a békekonferencián, a Népszövetség Tanácsának második elnöke 1920–1921-ben.

³⁹ Inazō Nitobe (1862–1933): japán agrárközgazdász, kormánytisztviselő, egyetemi tanár, diplomata. 1920-ban a Népszövetség titkárságának tisztviselője.

⁴⁰ appropriation

